

Scolas bilinguas per survivor

La via dal futur – betg be per minoritads

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **«La via è quella d'instrucziun interculturala en dus linguatgs u dapli, per che las minoritads possian, d'ina vart prender lur atgna cultura cun sai en il futur, ma da l'otra vart survegnir las enconuschentschas necessarias per exister en contact cun il mund globalisà. Era las maioritads basegnas-san in'instrucziun interculturala; savens nun hani nagina idea da quai che pertutga lur vischins d'auter linguatg, uschia che las maioritads mantegnan clischés e pregiudizis. Tgi che fa part d'ina minoritad è quasi adina bilingu u poliglott; tals umans mussan la via vers la varietad culturala e linguistica.»**

Uschia concluda il Ladin dolomitan Matteo Taibon ses editorial en il nr. 5/2005 dal magazin «Bedrohte Völker» (1). La lingua grossa dal fascichel tuna: «Educaziun bilingua ed interculturala: Il dretg a la varietad». Questa dumonda tractan pliras contribuziuns, cunzunt davart ils Fris dals Pajais bass ed in pievel indian da Chile. La promoziun da l'instrucziun bilingua sa basescha t. a. sin retschertgas davart ils fritgs da l'immersiun en scolas canadaisas.

In'ierta spiertala preziosa

En «Bedrohte Völker» 5(2005 (pp. 10–11) scriva Wolfgang Mayr ina survista sombra da la situaziun: «Scolas cumpetitivas da minoritads, cun in'offerta linguistica diversifitgada, datti en la provinza autonoma da Bulsaun en l'Italia ed en las regiuns autonomas da Catalugna ed Euzkadi en Spagna; era quella da las parts bilinguas da Wales/Cymru, da las strivlas da terren lung il cunfin tranter Danemarc e Germania e dals Svedais da Finlanda paran d'empermetter success (...). Il linguist american Joshua Fishman pretendia la reconuschentscha da la varietad linguistica e scolas plurilinguas. Dapi onns s'engascha'l cun auters scienziads per far reviver ils linguatgs dals Indians en ils Stadis unids (...). En passa milli publicaziuns ha'l s'engaschè per l'egualitad da las gruppas etnicas, per il mantegniment e la promoziun da linguatgs e per la realisaziun da programs d'educaziun bilingua (...).

Blers umans resguardan la derasaziun mundiala da l'englais sco in'acziun d'imperialissem linguistic che pudess chatschar enavos e schizunt eliminar blers linguatgs pitschens (...). Sch'i na vegnan reconuschids (...) ed instruids en scola, na pon ins betg fermar ina tala erosiun (...). En l'Europa statti mal. Scolas plurilinguas cun in'instrucziun sufficienta en il linguatg matern (...) datti mo en singuls cas (...). L'Europa sguazza sias schanzas e sa prepara a far ir en malura ina preziosa ierta spiertala, tant pli ch'ins pudess duvrar lezzas experientschas era tar ils immigrads.»

Il success da l'immersiun

Dentant san ins gia tge via ch'ins po u pudess ir. Quai ha sa mussà cunzunt en Canada, cur che lez pajais ha entschavì a prender serius la minoritad francofona, promovend sistematicamain la bilinguitad e derasond l'immersiun linguistica. Pliras retschertgas, cunzunt quella, pli cumpletta e rigurusa, publicada 1993, han cumprovà l'efficazia multifara da lezza pedagogia: «Uffants instruids en dus linguatgs en tuttas classas primaras cuntanschan resultats blier megliers che quels dals monolings, schebain che tuts han entschavì la scola primara cun premissas egualas (...). Lezza superiuradad spiertala deriva da l'educaziun bilingua (...). Grazia al studi tempriv ed intensiv d'in segund linguatg, san ins meglier il matern. Quai po derivar da la stimulaziun mentala pli ferma, ma cunzunt da las occasiuns da cumparegliar ils dus linguatgs, saja quai cun intenziun u instinctivamain. Lez avantag sminava Johann Wolfgang von Goethe: 'Tgi che n'enconuscha nagin linguatg ester na sa nagut da ses agen' (en 'Maximen und Reflexionen', II, nr. 23) (...). La stimulaziun mentala che deriva da la bilinguitad sa palesa spezialmain areguard la matematica, nua ch'ils uffants, suenter ils onns da scola primara bilingua, cuntanschan resultats blier megliers che quels dals monolings (...). Latiers duain ins levar ch'ins aveva formulà ils tests da matematica per englais ed instrui quest rom mo per franzos enfin a la sesavla classa era per ils uffants bilings; quests han pia transferì lur abilitad matematica d'in lin-

guatg a l'auter senza problem. Plinavant emprendan els in terz, quart, tschintg-avel... linguatg pli prest che monolings (...). Ins duai anc suttastritgar in avantag da la bilinguitad ch'ins n'ha betg notà be en Canada, mabain en l'entir mund. Gliued bilingua porta differenzas en sasezza; dalonder sia avertura ad autras culturas ed auters patratgs» (2). Quai refutescha radicalmain la maxima suandonta dal scriptur franzos Antoine de Rivarol (1753–1801) che preditgant Eduard Blocher (1870–1942) ha surpiglià suenter onns da pastoraziun en la citad da garnischun da la «Légion étrangère» en l'Algeria coloniala: «La varietad da linguatgs è fatale per il scheni» (3). Rivarol, en ses «Discours sur l'universalité de la langue française» (1783), manegiava ch'il franzos na saja betg be il linguatg da Frantscha, mabain era quel da la carstgaunadad; in tal patratg surlaschava mo in spazi subordinà a la plurilinguitad.

Svilup promettent en Frisia

Alex M. J. Riemersma è professor da fris dal vest a l'Universitad da Leeuwarden/Ljouwert, la chapitala da Frisia, ed incumbensà da la provinza per la politica da linguatg e cultura. En «Bedrohte Völker» 5/2005 (pp. 32–33) scriva'l: «La Frisia è ina da las dudesch provinzas en il reginam dals Pajais bass, cun var 600 000 olmas (...). Ses agen linguatg, il fris [dal vest], è different da l'olandais, lingua dal stadi (...). Domadus vegnan duvrads da la blera gliued en la provinza (...). Lezza bilinguitad para plitost ina transiziun vers la monolinguitad [olandaisa] (...). I n'è betg pli tschert ed evident ch'uffants e creschids s'expriman per fris a la champagna; l'influenza olandaisa sin il linguatg crescha fitg svelto (...). Dentant n'è il fris tuttina betg svani (...). A bucca viva'l tuttafatg; el vegn chapì bain da 94% da la populaziun e discurrì bain da 73%, ma scrit senza fadia mo da 11% (...). Dapi 1980 è'l rom obligatori en tuttas scolas primaras [otg onns, G. S.-C.] e lubì en tuttas classas sco linguatg d'instrucziun. Las scolas astgan fixar sezzas il temp deditgà al fris sco rom e per l'instrucziun en tschels. Oramai instruesch'ins er englais sco terz linguatg. Ina scola vala sco bilingua sch'ella dovra fris

ed olandais sco rom e sco linguatg d'instrucziun (...). Da dudesch a ventg onns frequent'ins la scola secundara, nua ch'ins promovava plainamain il plaz dal fris (...). Dapi avust 1993 è'l rom obligatori en la scola cumplessiva per la giuventegna da dudesch a quindesch onns (...). Tuttas scolas manegian che l'introducziun dal fris sco rom obligatori sin stgalim primar sforzia logicamain d'aldar il medem status sin stgalim cumplessiv». En ils proxims onns vegni a valair la paina da sa tegnair al current dals svilups en las scolas frisas dals Pajais bass.

Pievels umiliads

L'instrucziun bilingua po restaurar il sentiment da l'atgna dignitad tar pievels umiliads. Quai vala per ils Amerindians. 1992 ha l'exposiziun mundiala da Sevilla/Andalusia commemorà «el encuentro» («la sentupada») dals 12 d'october 1492 tranter ils equipagis da las caravelas castiglianas e la populaziun da las Insulas Bahamas. Vairamain èsi stà in'invasiun, l'entschatta d'ina dependenza multifara che n'è anc betg a fin. La Spagna ha fixà sia festa naziunala sin ils 12 d'october, anniversari relevant mo per l'anteriu reginam da Castiglia; ma per ils pievels americans ch'el ha suttaless en il 16avel tschientaner fiss lezza commemoraziun plitost in di da malencuradad. Dapi ils onns organta paran dentant regenzas da l'America latina da chapir meglier ils problems dals Indians.

Cumbatter il complex d'inferiuradad

L'etnologa luxemburgaisa Sylvie Mergen rapporta en «Bedrohte Völker» 5/2005 (pp. 16–18) davart l'introducziun da l'instrucziun bilingua en vitgs dals Maputsches (Chile dal sid): «L'artitgel 28 da la 'Ley indigena' da 1993 prescriba in'instrucziun interculturala bilingua, ma l'instrucziun formala na resguarda ni la cultura ni il linguatg dals Indians. Las paucas paginas dals mezs d'instrucziun che s'occupan dals Maputsches transmittan in maletg falsifitgà e pauc glorius. Bleras organisaziuns privatas tiran a niz il rom uffizial da lezza lescha per introducir projects interculturali da furmaziun en ils intschess cun maioritad indiana. La Fundaziun da svilup agricul

(FSA) ha elavurà in project d'educaziun interculturala bilingua cun cuminanzas da Maputsches; la secziun luxemburgaisa da la Societad per pievels smanatschads ha gidà a finanzia il project. Ma blers Maputsches n'eran betg persvas da l'educaziun bilingua. Ils onns da discriminaziun avevan indebli la coesiun da las cuminanzas e l'identitad culturala. Bleras famiglias na vesevan betg il senn da l'educaziun bilingua; i manegiavan che mo il spagnol possia segirar in meglier futur a lur uffants. Ins als aveva inculcà la persvasiun che lur linguatg saja inferior. I na smirveglia tuttina betg ch'uffants e cunzunt giuvens sa vargugnan da lur derivanza e la snegan (...). Ma cur ch'ins famigliarisescha ils uffants cun lur cultura e lur linguatg, crescha lur conscienza da sasezs, perquai ch'ins als mussa ch'i possian esser loschs da lur ierta spiertala. Cun l'instrucziun interculturala bilingua vul ins als dar ina furmaziun megliera, adattada a la realitad da lur vita (...). En l'instrucziun statan omaduas culturas sin il medem stgalim (...). Per mintga cuminanza vegn il program d'instrucziun elavurà d'ina gruppa da lavur; questa cumpiglia la magistraglia (per regla da linguatg spagnol), persunas da la FSA e persunalitads culturals elegidas da la cuminanza e che sustegnan la lavur da la magistraglia (...). La FSA organisescha dietas da scolaziun per famigliarisar la magistraglia cun il linguatg e la cultura dals Maputsches (...). Quests han acquistà ina nova conscienza da lur atgna cultura e vulan che lur uffants (...) creschian si cun lur savida, lur linguatg e lur tradiziuns.» Tut quai fa endament questa norma da la constituziun federala tudestga: «La dignitad dal carstgaun è inviolabla.»

1) Adressa: Gesellschaft für bedrohte Völker, Postfach 2024, D-37010 Göttingen. Fax 0049 551 580 28. Posta electronica: info@gfbv.de. Internet: www.gfbv.de

2) Jean Petit, L'Alsace à la reconquête de son plurilinguisme. Eine schwere Wiedergeburt. Segunda ediziun. Strassburg (SALDE, ISBN 2-911225-32-5) 2000, pp. 88–89 e 91. Adressa: Boulevard de la Victoire, F-67000 Strassburg.

3) Cità en: Claudine Brohy, Das Sprachverhalten zweisprachiger Paare und Familien in Freiburg/Fribourg (Schweiz). Friburg (Universitätsverlag, ISBN 3-7278-0835-7) 1992, p. 5.